

MLADEN IBLER

BREVIJAR *BORGIANO ILLIRICO 5-6*

Mladen Ibler
Jernbane Plads 4
DK 4300 Holbaek

UDK: 003.349.1(091)(497.5)
264-13(497.5)
Prethodno priopćenje
Ur.: 2009-11-19

Glagoljski dvodjelni brevijar *Borgiano Illirico 5-6* pisan je u drugoj polovici XIV. stoljeća u ličkom selu Tribihovići na južnim obroncima Male Kapele. Ilustriran je slikovitim inicijalima u hrvatskom pleteru. Važan je za poznavanje molitva u Hrvata, a svojim liturgijskim sadržajem predstavlja izrazito franjevački tip brevijara.

Na temelju dopisanih zabilježaka moguće je osvijetliti povijest ovog brevijara. Otet od Turaka, brevijar biva otkupljen od vjernika crkve Sv. Ivana iz sela Tribihovići i Okruglane, a nakon Krbavske bitke prenesen je u Vrbnik na otoku Krku. Godine 1627 prenesen je u Propagandu za vjeru u Rim te kasnije, po tajniku Propagande kardinalu Stefanu Borgia, dobiva ime *Borgiano Illirico*. Danas je pohranjen u Biblioteca Apostolica Vaticana.

Zabilješke u ovom brevijaru, dopisane rukom dušobrižnika-glagoljaša tijekom stoljeća, predstavljaju važan prilog povijesnim izvorima prvog reda, posebice kada je riječ o krčko-senjskim knezovima Frankopanima.

Ključne riječi: Brevijar Borgiano Illirico 5-6

Putujući suvremenim prometnicama prema moru i uživajući u prekrasnim krajobrazima Like, Gacke i Krbave, teško si možemo predočiti da su ovi dijelovi naše domovine – danas razmjerno pusti – u srednjem vijeku, prije osmanlijskih osvajanja, bili naseljeni, da su tamo postojala sela i naseobine u kojima je bujao život i cvjetala kultura, koja nije zaostajala za kulturom srednje i zapadne Europe. Da su tamo živjeli, stvarali i borili se za

svoju opstojnost Hrvati, čiji je dublji, duševni život u mnogočemu bio drukčiji, a možda u nekom pogledu i bogatiji nego danas. Svakako daleko od poznatih nam floskula o isključivo "mračnom i crnom" srednjem vijeku, kako smo godinama učili u školi za vrijeme bivšeg ideološkog jednonumlja.

Na Jadranu, Krk je od XI. do XV. stoljeća bio kulturni centar za sav hrvatski živalj od Splita i Poljica do Kopra i Poreča u Istri. Unatoč bliskog susjedstva talijanštine i univerzalnosti latinštine, hrvatski jezik tada služi kao jezik javnog života, njime se pišu javne isprave, na njemu se sastavljaju zakonici, njime se služe podjednako i puk i plemstvo, usprkos svom pritisku opstaje i kao jezik bogoslužja. Osmanlijska osvajanja u drugoj polovici XV. stoljeća te vlast Venecije, osujećuju da taj krčki kulturni krug postane hrvatskom Atenom. Tu ulogu u isto doba preuzima Dubrovnik, koji živi u povoljnijem političkom i geografskom okruženju.¹

S današnjeg gledišta, možda nam se čini čudnim da su se u malim mjestima Sjeverne Dalmacije, Istre, Hrvatskog primorja, Like, Gacke i Krbave sve do Kupe, na otocima Krku, Cresu, Lošinj, Rabu te u Zadru, u srednjem vijeku mogli stvarati rukom pisani i prekrasno urešeni časoslovi i misali te da su se u razmjerno kratkom vremenu, samo 37 godina iza prve poznate Guttenbergove tiskare u Mainzu, na tom području tiskale crkvene knjige, koje svojom izvedbom danas izazivaju divljenje u arhivima i svjetski poznatim knjižnicama. Među takve crkvene knjige ubrajaju se i brevijari.

Riječ brevijar (lat *Breviarium*) – kratka uputa za obavljanje skupnih dnevnih i noćnih molitva u samostanima – dolazi od latinske riječi *brevis*, "kratak". U njemu se upućivalo, koje se molitve ili čitanja uzimaju iz raznih crkvenih knjiga na pojedini dan ili blagdan. Naziv *Breviarium* postupno je prešao na časoslov, tj. na zbirku zajedničkih obvezatnih molitva redovnika i klera, podijeljenih na određene sate dana i noći. Papa Pio V. je proveo reformu časoslova izdanjem Rimskog brevijara god. 1568. i propisao ga obvezatnim svim crkvama i svećenicima tamo gdje nije barem već dvije stotine godina bio u upotrebi vlastiti brevijar.

Na našem tlu, kao plod dodira istočnih i zapadnih strujanja što ih je omogućavao geopolitički smještaj hrvatskih zemalja, razvila se trojezičnost (hrvatski, crkvenoslavenski i latinski jezik) i tropismenost (latinica, glagoljica te hrvatska ćirilica ili bosančica).² Potpuniji hrvatski brevijari pisani glagoljicom sačuvani su od 14. st. na dalje, pa se prema njima može vidjeti da ih većina odgovara onom tipu brevijara, koji je poznat pod imenom

¹ J. HORVAT, 1937, 226-230.

² T. RAUKAR, 1997, 304-311.

brevijara rimske kurije. Glagoljica je uživala naročitu naklonost i potporu hrvatskih velikaških obitelji Frankopana i Zrinskih, pa su se knjige pisane glagoljicom pisale, tiskale i širile osobito na njihovom području. U nas malo poznati svećenik iz Slavonije, student i kasnije poznati profesor Pariškog sveučilišta, *Juraj iz Slavonije (Brežice na Savi 1355/60 – Tours, 6.V.1416.)* naziva glagoljicu hrvatskim pismom (...*Iste alphabetum est charvaticum*) i dodaje pritom da je i Istra dio hrvatske domovine (*Istria eadem patria Chrawati...*). Poznato je da su za širenje glagoljice osobito bili zaslužni franjevci-trećoreci.³

Ono, što daje posebnu draž i toplinu tim brevijarima, čine rukom dušobrižnika dopisane bilješke u kalendaru, obično na rubu ili pri dnu stranica, koje na narodnom, hrvatskom jeziku, ikavicom govore o ljudima i prohujalim zbivanjima na našim prostorima. Neki od takvih zapisa upotpunjuju poznavanje pojedinih povijesnih događaja te stoga imaju posebnu važnost.

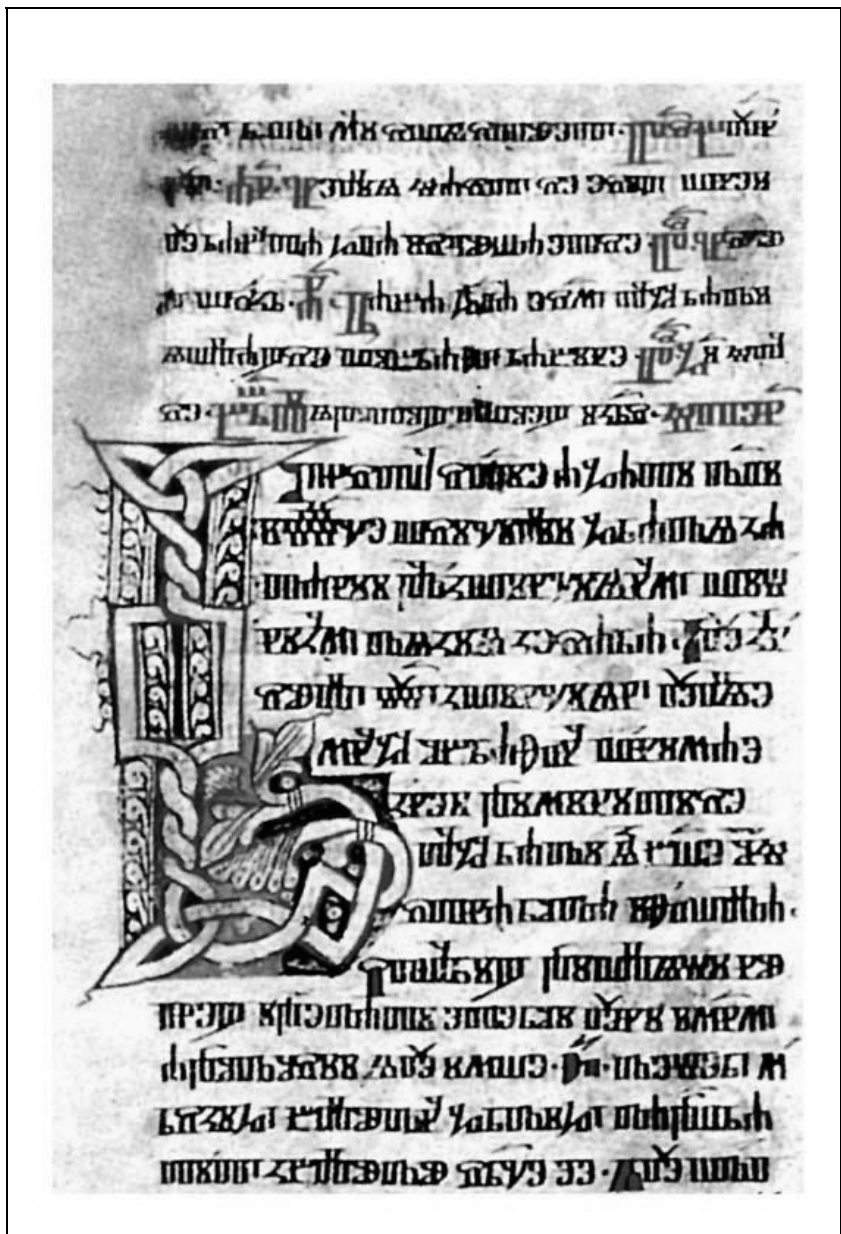
Jedan od takvih brevijara, *Borgiano Illirico 5-6* čuva se danas u Vatikanskoj knjižnici – Biblioteca Apostolica Vaticana.

Godine 1627. taj je brevijar iz Vrbnika na otoku Krku - kamo je dospio iz Gacke - prebačen u Rim, kada su se u tiskari Propagande za vjeru pripremala nova izdanja. Tajnik Propagande bio je u 18. stoljeću kardinal, arhivar i povjesnik Stefano Borgia, pa odatle i ta veza i ime, Borgiano, tj. Borgia. Godine 1900. papa Leon XIII. je dao cijeli fond kardinala Stefana Borgie prenijeti iz arhiva rimske Propagande u Vatikanski arhiv, te među ostalim i brevijar *Borgiano Illirico 5-6*. Od 19. stoljeća su se među inima, njime bavili hrvatski povjesničari Kukuljević, Crnčić i Šurmin, a s filološke strane i Vatroslav Jagić. Po mom mišljenju, najbolji prikaz ovog časoslova – dijelove kojeg ovdje i koristim – dao je dr. Karlo pl. Horvat, koji je na poticaj Tadije Smičiklase god. 1907. u Vatikanskom arhivu u Rimu studirao glagolske spomenike, a kojemu se kasnije pridružio i profesor Ivan Milčetić.⁴

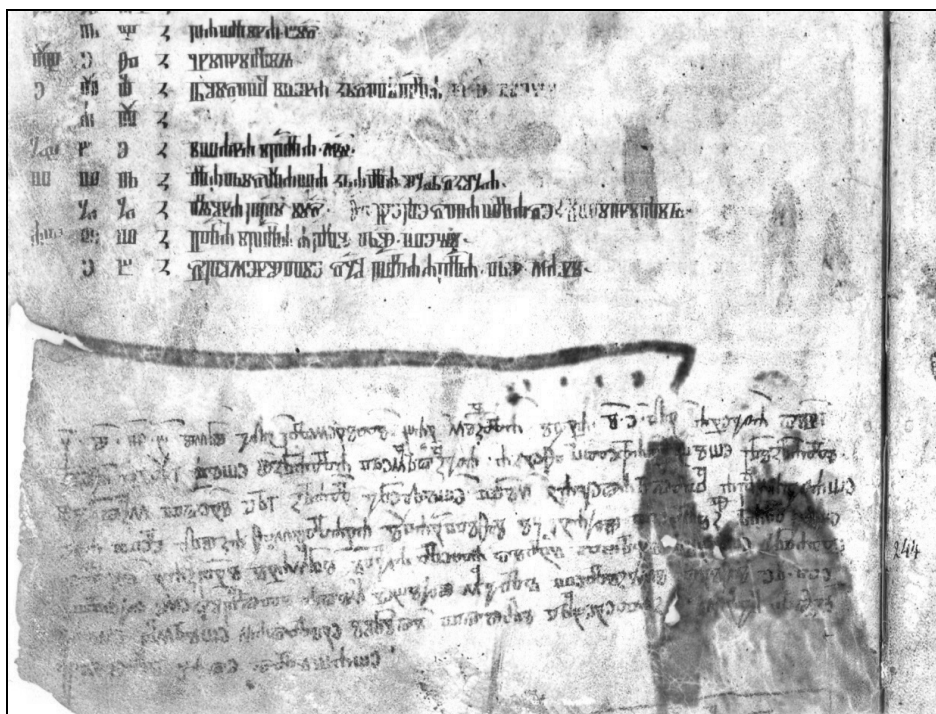
Borgo Illirico 5 je pisan na pergameni krupnim i dosta jasnim glagolskim slovima, a sastoji se od dva sveska veličine 31x22 cm. Prvi svezak sadrži 248 listova, od kojih su tek prva dva nešto znatnije oštećena, dok su ostali dobro sačuvani. Drugi svezak (naziva se *Borgo Illirico 6*) ima 217 pergamentskih listova, pisan je kao i prvi krupnim slovima, koja se dobro mogu čitati. Prilično je dobro sačuvan, osim posljednjih triju listova.

³ F. ŠANJEK, 1991, 201-203.

⁴ K. HORVAT, 1911, 511-513.

Sl. 1. Stranica iz Borgiano Illirico 6. (www.croatianhistory.net/etf/zapisi.html)

Sl. 2. Donji dio lista 244 brevijara Borg. Illirico 5. na kojem je dopisana bilješka o smrti kneza Nikole Frankopana i boravištu njegovog sina Ivana Anža. Snimka u vlasništvu autora.

Oba sveska pisana su istom rukom, tijekom više godina. Prema liturgijskom sadržaju, smatra se izrazito franjevačkim brevijarom. Ne možemo sa sigurnošću tvrditi da ga je pisao u brevijaru spomenuti pop Petar, jer se pisac sām nigdje nije zapisao. Najstarija bilješka odnosi se na 1361. godinu, i nema sumnje da je prvi dio bio dovršen najkasnije 1364. I tada se počeo rabiti, dočim je drugi dio brevijara bio završen god. 1387.⁵ Na posljednjoj stranici drugog dijela brevijara stoji lijepim crvenim slovima napisana bilješka, koja označuje mjesto, gdje su te knjige napisane:

"Lét gospodnih 1387. lét. Ja Fabijan, komu je z(emlja) mati, grêsi bogatstvo, a grob otačastvo, pisah siju rubriku, a ne tih knjig. I pisaše se (te knjige) Bogu na čast i svetome Ivanu v Tribihoviće plemenitim ljudem Snikravičem. A tada biše knez Anž (Ivan V. Frankopan) gospodin Krku i Gački i

⁵ A. NAZOR, 1994, 26.

Senju i veće. I v to vrime biše smutna v Ugarkom kraljevstvu velika po Karli Krali koga ubiše Ugre. I v to vrime bihu v Okruglah dobri muži i v Tribihovićih, ki crkvi svojim blagom urešivahu kaleži i rizami, knjigami, krovom, i vsaku dobrotu ka pristoji svetoj crkvi.

I v to vrime biše dobar muž u crkve svetago Ivana Petr' pp (pop), a odvitnik Ivan Batrić v Okruglah, a v Tribihovićih Vikan Ratčić. Zato vas prosi B(o)g, gospodo redovnici, ki budete č(ti)li te knjige, da čtušće ispravlaite ako bi kadi mr'sa napisana i da molite Boga za svojit (t.j. za svojinu) svetago Ivana (i za) Snikraviće, (ki) jesu pomagali (više pisane) knigi, da bi se brže svršili ..... i za vseje hristianie da ... sadê i v životê věčnom amen".

Jedna druga bilješka, pisana rukom Vida dijaka više od sto godina (!) kasnije – za vrijeme haranja Turaka po našim krajevima, a samo sedam godina nakon tragične i za Hrvatsku sudbonosne bitke na Krbavskom polju – na posljednjem, 248. listu prve knjige na dirljiv način izražava ljubav i brigu naroda Gacke prema svojoj crkvi i njezinim knjigama:

"Let gospodnih 1487. tecaše kada ove knjige otkupismo od popa Luke iz Otišja, ke bihu Turci vzeli, a biše je izgubil pop Radoš. I otkupiše je dobri muži Okruglane i Tribihovićane, zač učiniše pomoć ki čim more za te knjige. I ja pop Benko Palilić bih va to vrime pribanuš v Tribihovićih i učinih pomoć va te knjige jedan star pšenice, i počah, ki slišahu pod svetog Ivana, da bi učinili zavet meju sobo, a oni učiniše ki čim more, kako dobri i duhovni ljudi. I pomore Pavko dobar muž va te knjige 4 dukati. Čislić star pšenice plemenit človik... imenom .... pomogoše; a dobre žene, te pomogoše nika grošem, nika soldinom: Bog jih pomoz i sveti Ivan, ta im budi pomoćnik, i vsim ki pomogoše va te knjige, da ne zgiboše od sv. Ivana. A va to vrime biše odvitnik v Okruglah Ivan Mesodić, dobar muž, a v Tribihovićih Petar Čislić, ka oba dobro nastojahota crkvi svetom Ivanu. Zato gospodo redovnici, ki budete službu božiu va te knjige vršili, molite Boga za vsih ki pomogoše v te knjige, da ne pogiboše ot crkve svetoga Ivana i tolkoi molite Boga za popa Radoša, ki zgubi te knjige, da ga Bog spomene da ne učini ..... V ime božie amen. To pisa Vid dijak u Domina Benka v Tribihovićih gredući za Gvozd 1500".

Kako nam ove bilješke pokazuju, brevijar je pisan za crkvu sv. Ivana, a na trošak plemenitih ljudi Snikravića. Mjesto Tribihovići bilo je u Gackoj, na području kneza Ivana V. Anža Frankopana, a imalo je crkvu sv. Ivana. U blizini se je nalazilo selo Okrugle, čiji su vjernici također pohađali tu crkvu.⁶ Ta se mjesta uz Dabar, Zvojču i Briznu spominju prilikom uvođenja u posjed Žigmunda Frankopana 1486. godine. Oba ova naselja danas više ne postoje, a

⁶ S. PAVIČIĆ, 1962, 95-97.

nalazila su se vjerojatno negdje podno Gvozda (Male Kapele) s južne strane, jer se u jednoj drugoj bilješci spominje:

".....Tekući let božjih 1507. kada ja pop Ivan prijah svojit svetoga Ivana v Tribihoviće i Okruglane i kapelaniju u Vrhovini."

Prema msg. dr. Mile Bogoviću, istraživanja okolice Dabra dosada nisu naišla na materijalne tragove, koji bi ukazivali da se je selo Tribihovići nalazilo na području Dabra.⁷ Stoga je vjerojatnije da se je ono, kako je to smatrao i dr. Karlo Horvat, nalazilo negdje na obroncima Kapele, u smjeru Vrhovina.

Borgo Illirico 5 je između 1507. i 1538. prenijet u Vrbnik na otoku Krku, što se može zaključiti iz nekoliko bilješki. Zanimljivo je da se u njemu na dva mjesta spominje prezime Bozanić i to u bilješkama na str. 246a, kao i na str. 228b u kojoj stoji: "...i 1587. umri Martin Bozanić i 1620. preminu pop Juraj Fugošić".

Knezovi Frankopani spominju se u dvije bilješke dopisane u prvom svesku brevijara. Na pergamentskom listu 185 stoji:

"1411. miseca aprila ide knez Mikula, naš gospodin plemeniti v' Jerusalim k božiem grobu i pride domov iulëa, obhodiv dobro i časno. Ošč tog lëta i toga miseca pride .... k momu otcu v skupštinu Filip Mo ..... i zaruči moju sestru Jelku".

Također u prvom dijelu brevijara, pri dnu lista 244. stoji - za životopis kneza Ivana VI. (Anža) Frankopana – važna bilješka:

"1432 umri gospodin plemeniti ban Mikula ijuna 26dn., a nëga sin knez Anž (Ivan VI.) biše u krala demorskog (danskog), a knez Stefan pri krali ugrskom v Señi (Sieni) ere kral gredise v Rim na cesarstvo, a pomagase viž duka z'Milana i Žanuvizi i (go)nahu veliku rat rat z Be(netci) na kopni i na moru. I toga lëta silni Tu(ro)biše(?) Hrvate o mesopusti, ali se nebih mogli vel(ičiti?) s nimi, er te .... pomriše oraslini (?) i orisi vsudi do Benetak.... mnogo ča se slišaše".

Da je te godine zima bila iznimno hladna, poznato nam je i iz mletačkih izvora.⁸ No što je važnije, iz ove bilješke saznajemo ne samo za točan datum smrti kneza Nikole Frankopana – već i za tadašnje prebivalište njegova sina, senjskog kneza i bana Dalmacije i Hrvatske Ivana VI. Anža Frankopana, o čemu se u hrvatskoj historiografiji do nedavno malo znalo.⁹

⁷ M. BOGOVIĆ, 2007, osobna informacija.

⁸ H.A. WOLD, 2004, 207.

⁹ M. IBLER - P. STRČIĆ, 2000, 123-145.

Literatura

- Josip HORVAT, *Kultura Hrvata kroz 1000 godina*, I, Zagreb, 1937.
Tomislav RAUKAR, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb, 1997.
Franjo ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991.
Karlo HORVAT, *Glagolitica Vaticana*, nekoliko prinosa glagolskim spomenicima, što se čuvaju u Rimu, *Starine*, 33, Zagreb, 1911, 511-513.
Anica NAZOR, *Dometi*, 12, Rijeka, 1994, 26.
Stjepan PAVIČIĆ, *Seobe i naselja u Lici*, *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, knjiga 41, Zagreb, 1962, 95-97.
Helge A. WOLD, *Querinis reise – Il viaggio di Querini*, Tromsø, 2004.
Mladen IBLER – Petar STRČIĆ, *Hrvatsko-Skandinavske veze u prvoj polovici XV. Stoljeća (Ivan VI. Frankapan i Erik VII. Pomeranski)*, *Starine*, 61, Zagreb, 2000, 123-145.

BREVIARY BORGIO ILLIRICO 5-6

Summary

The two-part glagolitic breviary *Borgiano Illirico 5-6* was written in the second half of the 14th century in the village of Lika Tribihovići on the southern slopes of Mala Kapela. It is illustrated with colourful initials in Croatian pleated designs. It is important for the knowledge of the prayers of the Croats, and its liturgical content is of distinct Franciscan type of breviary.

The basis of the corresponding notes may enlighten the history of the breviary. Stolen from the Turks, the breviary was redeemed by the faithful of the Church of St. John from the village of Tribihovići and Okruglane, and after the Battle of Krbava it was brought to Vrbnik on the island of Krk. In 1627 it was transferred for the Propagation of the Faith in Rome and later, by the Secretary of Propagation Cardinal Stefano Borgia, it gained the name *Borgiano Illirico*. Today it is held in the Biblioteca Apostolica Vaticana.

Notes in this breviary, added in handwriting by glagolitic curators over the centuries, are an important contribution to first range historical sources, especially when it comes to the Krk-Senj Frankopan counts.

Keywords: Breviary Borgo-Illirico 5-6